

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešėiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zajac OMI

Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

APIE KĄ KALBĖJO KONSTITUCIJOS ŠVENTĖS? „ŠVELNIOSIOS REVOLIUCIJOS“ EPOCHOS IŠKILMĖS IR JŲ DEKORACIJOS

LINA BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Anotacija. Straipsnyje aptariami po 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo vykusios šventės skirti proginiai vizualiniai kūriniai. Siekiama išnagrinėti, kokios vertybės aktualizuotos ir kokie vaizdiniai kurti „švelniosios revoliucijos“ epochoje.

Reikšminiai žodžiai: iškilmės, proginė kūryba, miestai, valdovas, Gegužės 3 d. konstitucija, Stanislovas Augustas Poniatovskis.

1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos priėmimą lydėjo įvairūs šiai progai skirti renginiai, vykę visoje Abiejų Tautų Respublikoje. Didžioji visuomenės dalis palankiai sutiko Valdymo įstatymą, nes neramioje geopolitinėje situacijoje Konstitucijos įtvirtintos reformos laikytos galimybe sustiprinti valstybę ir išgelbėti ją nuo užsienio grėsmių. Tad visus metus šalyje tvyrojo pakilimo ir patriotizmo atmosfera. Šis laikotarpis kulminaciją pasiekė 1792 m. gegužės 3 d., kai buvo surengtos Konstitucijos metinės.

Šventė, skirta pažymėti lemtingą valstybingumui įvykį, buvo numatyta tuoj po Valdymo įstatymo priėmimo. 1791 m. gegužės 5 d. pasirašytoje „Susirinkusių luomų deklaracijoje“ (*Deklaracja Stanów Zgromadzonych*) buvo nurodyta vieną dieną metuose, t. y. gegužės 8 d., visose šalies bažnyčiose laikyti pamaldas, dėkojant Dievui už „sėkmingą Lenkijos išvadavimo iš svetimų prievartos ir vidinės suirutės akimirką, už valdymo, kuris veiksmingiausiai gali užtikrinti tikrąją mūsų laisvę ir Lenkijos vientisumą, sugrąžinimą“¹. Ši diena turėjo būti pašvęsta Apvaizdai ir švenčiama kasmet². Tokiu būdu buvo steigiama valstybinė šventė, kuria visoje šalyje turėjo būti pažymimas Konstitucijos priėmimas. Šią šventę spėta atšvęsti tik kartą. 1792 m. liepos 23 d. Stanislovas Augustas prisidėjo prie Rusijos dvare suorganizuotos Targovicos konfederacijos ir Konstitucijos veikimas buvo sustabdytas Rusijos imperatorės pastangomis. Tačiau nepaisant trumpo Valdymo įstatymo galiojimo, „nuostabiaisiais metais“ įvyko didelių pokyčių Respublikos

1 Susirinkusių luomų deklaracija, in: *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, parengė Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 119.

2 *Ibid.*, p. 121.

visuomenėje³. Šio laikotarpio šventės ir jų „kalba“ taip pat pakito, atliepdama politinę ir visuomeninę situaciją.

Šiame straipsnyje siekiama aptarti po Konstitucijos priėmimo surengtas šventes ir jų vaizdinį apipavidalinimą. Konstitucijos šventėms buvo skirtos kelios publikacijos. Daugiausia dėmesio sulaukė Varšuvoje 1792 m. valstybiniu mastu rengta Konstitucijos metinių iškilmė⁴. Šventes, rengtas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, publikacijose minėjo Zigmantas Kiaupa ir Katarzyna Buczek, išrašus iš XVIII a. spaudos, susijusius su 1791–1792 m. iškilmėmis, paskelbė Regina Jakubėnas⁵. Kai kurie Konstitucijos švenčių vizualiniai kūriniai buvo aptarti Magdalenos Górskos darbuose⁶. Šiame tyrime koncentruojamasi į tai, kas buvo „pasakojama“ Konstitucijos šventėse, t. y. kokie vaizdiniai jose buvo kuriami ir kokios vertybės akcentuojamos⁷.

Vaizdinių proginių kūrinių iš aptariamo laikotarpio išliko labai nedaug. Respublikos politinė ikonografija apskritai gana skurdi ir dažniausiai atkuriami iš rašytinių šaltinių⁸. Švenčių ir jų puošybos aprašymai daugiausia buvo publikuojami

- 3 Plačiau apie 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos įgyvendinimo metus žr. Richard Butterwick, *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 123–144; Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos įgyvendinimas: konstitucinės monarchijos metai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, p. 27–60.
- 4 Franciszka Sawicka, Uroczystości dla uczczenia pierwszej rocznicy Konstytucji 3 Maja, in: „*Rok Monarchii Konstytucyjnej*“. *Prsiemiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1992, p. 183–194; Przemysław Wątroba, Warszawskie obchody pierwszej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja i Kościół Najwyższej Opatrzności w Ujazdowie, in: *Stanisław August ostatni król Polski. Polityk, mecenas, reformator, 1764–1795*, redakcja naukowa Angela Sołtys, Warszawa: Zamek Królewski, 2011, p. 443–450; Tadeusz Mroziuk, Projekt programu uroczystości rocznicy uchwalenia Ustawy Rządowej a ich przebieg w Warszawie 1792 r., in: *Przegląd Historyczny*, 2022, t. CXII/1, p. 1–22.
- 5 Zigmantas Kiaupa, Švenčianti Stanislovo Augusto valdymo laikų Lietuva, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 149–160; Katarzyna Buczek, *Nadawać duszom kształt narodowy. Święta o państwowym charakterze w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021; Regina Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków: Collegium Columbinum, 2005.
- 6 Magdalena Górska, *Polonia. Respublica. Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005; Eadem, Emblematyka czasów stanisławowskich – problematyka terminologiczna dekoracji okazjonalnych, in: „*Sklócony naród, król niepewny, szlachta dzika?*“. *Polska stanisławowska w świetle najnowszych badań*, redakcja naukowa Piotr Ugniewski, Warszawa: Muzeum Historii Polski, Neriton, 2020, p. 35–60.
- 7 2017 m. publikuotame straipsnyje (Lina Balaišytė, „Laimingos revoliucijos“ šventės: apie Gegužės 3-iosios konstitucijos metines Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *Menotyra*, 2017, t. 24, Nr. 4, p. 260–273) dėmesys buvo sutelktas į tai, kaip formavosi „revoliucijos epochos“ šventės ir kokie pokyčiai jas inspiravo. Šiame tyrime daugiau koncentruojamasi į jų turinį ir vaizdinę raišką.
- 8 Plačiau apie tai žr. Magdalena Górska, Emblematyka czasów stanisławowskich – problematyka terminologiczna dekoracji okazjonalnych, p. 36–37.

periodinėje spaudoje ir proginiuose leidiniuose. Tarp jų itin svarbus laikmečio politinės ikonografijos šaltinis – Franciszeko Makulskio surinktų ir publikuotų 1791 m. valdovo vardinių iliuminacijų aprašymai, kuriuos galime laikyti savitu Konstitucijos epochos švenčių vaizdų ir tekstų katalogu⁹. Trumpesni 1792 m. įvairiuose miestuose rengtų iškilmių aprašymai publikuoti spauidinyje, pavadintame *Śv. Stanisłovo šventės, vykusios 1792 m. gegužės 3 dieną įvairiuose miestuose, aprašymas*¹⁰. Kitas šiam tyrimui reikšmingas šaltinis – 1792 m. gegužės 3 d. Vilniuje surengtų Konstitucijos metinių aprašymas, kuris dar nebuvo tapęs mokslinių tyrimų objektu¹¹. Šiame šaltinyje aprašoma ne tik iškilmių eiga, bet ir įvairių Vilniuje veikusių institucijų pastatų, rūmų bei namų (rotušės, Lietuvos vyriausiosios mokyklos, jos spaustuvės, apygardos mokyklos, bazilijonų bei pranciškonų vienuolynų, evangelikų reformatų bažnyčios, Lietuvos didžiojo kanclerio Aleksandro Mykolo Sapiegos, pirklio Treberto namų) puošyba¹². Dauguma minėtuose šaltiniuose aprašytų dekoracijų buvo sukurtos privačia iniciatyva, įvairių visuomenės sluoksnių asmenų. Tyrimui jos įdomios tuo, kad plačiau, nei kuriamos visuomenės elito aplinkoje, parodo bendruomenines laikotarpio vertybes¹³.

Konstitucijos šventės

Valdymo įstatymo priėmimas 1791 m. gegužės 3 d. sukėlė didžiosios visuomenės dalies entuziazmą, bet taip pat aktyvavo priešininkus. Konstitucijos priėmimui priešinosi dalis diduomenės ir bajorijos, aukščiausia vertybe laikiusios senąją

- 9 Varšuvietis Franciszekas Makulskis per spaudą kreipėsi į Respublikos miestiečius su prašymu atsiųsti 1791 m. miestų puošybos aprašymus, kurie vėliau buvo publikuoti. Ypač detalus buvo Varšuvos namų aprašymas, iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų aprašytos Kauno, Pinsko, Bresto, Minsko, Ziežmarių, Kražių iliuminacijos. Žr. Franciszek Makulski, *Opisanie iluminacji w dniu 8 maja 1791 roku na anniwersarz imienin Najjaś. Pana nie tylko samej Warszawy ale i innych miast tak Korony, jako i Litwy [...]*, in: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 4, opracowali Janusz Woliński, Jerzy Michalski, Emanuel Rostworowski etc., Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo PAN, 1961, p. 166–215.
- 10 Iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų publikuoti Vilniaus, Naugarduko, Ušaçų, Seinų ir Marijampolės švenčių aprašymai. Žr. *Opisanie obchodzonej uroczystości S. Stanisława dnia 3 maja roku 1792 w rozmaitych miastach*, [b. v., b. m.].
- 11 *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja oraz Imienia N. P. N. Mił. obchodzonej przez Magistrat Miasta Wilna 1792 Roku Mca Maja 3 dnia*, [Vilnius, 1792] (https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUBo1_001177436#00008). Nuoširdžiai dėkoju dr. Ramunei Šmigelskytei-Stukienei ir dr. Inai Kožuro, nurodžiusioms šio Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomo spaudinio skaitmeninę versiją.
- 12 Deja, spaudinys yra defektuotas, išliko tik 8 nenumeruoti puslapiai. Spaudinys baigiasi nepilnu pirklio Treberto namo iliuminacijos aprašymu, veikiausiai toliau ėjo kitų Vilniaus pastatų aprašymai.
- 13 Ši prieiga artima Richardo Butterwicko-Pawlikowskio pastebėjimui, kad politinės kultūros tyrimuose paprasti pasisakymai polemikų kontekste gali geriau atverti bendrijos pagrindą sudarančių vertybių sistemą nei labai originalūs ir gražūs kūriniai, kurie vėliau galėtų būti įtraukti į politinės filosofijos istorijos kanoną. Žr. Richard Butterwick-Pawlikowski, *Między polityką a kulturą a kulturą polityczną*, in: „*Sklócony naród, król niepewny, szlachta dzika*“?, p. 123–124.

valdymo formą ir vadinamąsias bajoriškas laisves. Be to, jau pirmaisiais 1792 m. mėnesiais politinė situacija tarptautinėje arenoje komplikavosi nepalankia Abiejų Tautų Respublikai linkme¹⁴. Matant užsienio valstybių pastangas sukelti pasipriešinimą reformoms šalies viduje bei esant įtemptai geopolitinei situacijai, valdovui ir reformatorių stovyklai buvo labai svarbu pademonstruoti vienybę valstybėje ir užtikrinti kuo didesnę paramą savo vykdomai programai. Šventės buvo pasitelktos kaip viena iš jų veikimo priemonių. Kaip pastebėjo Richardas Butterwickas-Pawlikowski, provincijos bajorijos įtikinėjimas paremti Gegužės 3 d. revoliuciją vyko su plačiu pasirodymų repertuaru¹⁵.

Švenčių reikšmė buvo gerai suprantama Respublikos vidaus reformų iniciatoriams. Jau 9-ajame dešimtmetyje imtos rengti iškilmsės, apeliuojančios į istorinę atmintį ir ugdančios patriotinius jausmus¹⁶. Monos Ozouf teigimu, švenčių kūrėjai iš Apšvietos pedagogikos perėmė „protų formavimo“ idėją ir suvokė, kad šventės turi tarnauti tautos auklėjimui¹⁷. Šventės buvo itin paveikios, nes buvo nukreiptos ne tik į protą, bet ir į jausmus, tad jos buvo labai tinkama priemonė visuotinio entuziazmo atmosferai kurti.

1791 m. vos 5 dienos po Konstitucijos priėmimo švenčiamos valdovo vardinės – šv. Stanislovo diena, iki tol buvusios svarbiausia valstybės mastu švenčiama švente, tapo proga įtvirtinti karaliaus kaip Konstitucijos kūrėjo ir valstybės gelbėtojo įvaizdį. Miestuose rengtos valdovo pagerbimo iškilmsės, dėkojant jam už „Miestų įstatymą ir miestiečių teisių išplėtimą“¹⁸. Kelis mėnesius rengti iškilmingi atskirų visuomenės grupių priesaikos aktai, pamaldos, minėjimai, puotos.

Gausias ir įvairias 1791–1792 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vykusias iškilmses galime suskirstyti į kelis tipus:

- iškilmingos priesaikos Konstitucijai;
- valdovo, kaip Konstitucijos kūrėjo, pagerbimai;

14 Franciszka Sawicka, *op. cit.*, p. 177.

15 Richard Butterwick-Pawlikowski, Między polityką kulturową a kulturą polityczną, p. 122–123.

16 Pirmiausia reikėtų paminėti 1783 m. surengtą Vienos mūšio pergalės 100-mečio šventimą. Apie tai plačiau žr.: Konrad Pyzel, Obchody setnej rocznicy odsieczy Wiedeńskiej jako przykład polityki historycznej czasów Stanisława Augusta, in: *Sarmacka pamięć. Wokół bitwy pod Wiedniem*, pod redakcją Bogusława Dybasia, Aloisa Woldana i Anny Ziemlewskiej, Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2014, p. 223–246; Magdalena Ślusarska, Działalność Komisji Edukacji Narodowej na Litwie w świetle „Gazet Wileńskich”, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 102–121; Lina Balaišytė, „Laimingos revoliucijos“ šventės: apie Gegužės 3-iosios konstitucijos metines Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *Menotyra*, 2017, t. 24, Nr. 4, p. 262–263.

17 Mona Ozouf, *Festivals and the French Revolution*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988, p. 197.

18 Valdovo vardinių oktavos šventimą surengę Vilniaus miestiečiai deklaravo norintys „išreikšti Tėvynės tėvui ir to svarbiausio darbo Autoriui dėkingumą už teisių, užtikrinančių jų laimę amžiams, suteikimą“. *Žr. Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. XXI.

- iškilmingos bajorų priesaikos miestiečių teisei;
- iškilmingi Konstitucijos minėjimai, padėkos aktai (bažnyčiose, mokyklose);
- „pilietinės puotos“¹⁹.

Pastarosiose kartu puotavo bajorai ir miestiečiai ir jos dažnai užbaigdavo įvairaus pobūdžio iškilmes. Kartais renginiai būdavo persipynę, pvz., į Vilnių atvykęs Seimo Lietuvos konfederacijos maršalas Kazimieras Nestoras Sapiega surengė valdovo elekcijos metinių šventę ir tądien drauge su kitais bajorais priėmė miestiečių teisę²⁰; Starodubo pavieto pasiuntinys Mykolas Radziševskis surengė Vilniuje Stanislovo Augusto karūnavimo oktavos šventę, ta proga sukviėdamas į pilietinę puotą²¹; 1792 m. balandį Mykolas Kleopas Oginskis priėmė miestiečių teises ir surengė puotą bajorams ir miestiečiams²².

Šventėse būta reformas palaikančių miestiečių ir bajorų iniciatyvų, bet matyti ir valdovo bei jo aplinkos organizuotos politinės agitacijos. Pvz., nepatenkintas, kad Vilniuje „tik keletas kilmingųjų panoro dalyvauti municipaliteto veikloje“, Stanislovas Augustas paragino K. N. Sapiegą ir M. K. Oginskį „keliauti į Lietuvą ir pakelti visuomenės dvasią“²³. Abu, atvykę į Vilnių, su didelėmis iškilėmis priėmė miesto teises drauge su dideliu būriu bajorų ir šie įvykiai turėjo didelį atgarsį visuomenėje²⁴. Karaliui ir patriotų stovyklai didelę reikšmę turėjo 1792 m. vasario 12 d. bajorų priesaikos Konstitucijai seimeliuose²⁵. Palaikymas seimeliuose suteikė vilčių, kad visuomenės konsolidavimas taps reikšminga šalies vidine galia

19 1791–1792 m. Vilniuje rengtos šventės, kurias aprašė *Gazety Wileńskie*: gegužės 8 d. valdovo vardinės; gegužės 16 d. Vilniaus miestiečių surengta valdovo vardinių oktava; gegužės 24 d. kariuomenės priesaika Konstitucijai; birželio 4 d. bajorai iškilmingai priėmė miestiečių teisę; liepos 1 d. Lietuvos vyriausioji mokykla surengė Konstitucijos pagerbimo šventę; liepos 3 d. Vilniaus diecezija surengė pamaldas, dėkojant Dievui už Konstitucijos priėmimą; rugpjūčio 28 d. iškilmingai sutikas į Vilnių atvykęs Seimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos maršalas K. N. Sapiega; rugsėjo 5 d. Vilniaus magistratas, atsidėkodamas bajorams už Miestų įstatymą, surengė jiems vakariene; rugsėjo 7 d. K. N. Sapiega surengė valdovo elekcijos metinių šventę ir drauge su 64 bajorais priėmė miestiečių teisę; lapkričio 25 d. švęstos valdovo karūnavimo metinės; gruodžio 2 d. Starodubo pavieto pasiuntinys M. Radziševskis surengė Vilniuje karūnavimo oktavos šventę ir pilietinę puotą; 1792 m. balandžio 16 d. miestiečių teisę priėmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kardininkas M. K. Oginskis su 37 bajorais. Žr. *Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. XXII, XXIII, XXVII, XXVIII, XXXVII, XLVII, L; 1792, Nr. XVIII.

20 *Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. XXXVII.

21 *Ibid.*, Nr. L.

22 Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 155–156.

23 Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Mykolas Kleopas Oginskis – Vilniaus miestietis, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, d. 2, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 112–114; Liudas Glemža, *op. cit.*, p. 155–156.

24 *Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. XXXVII.

25 Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje spaudžiant patriotams Konstitucijai prisiekę apie 80 procentų seimelių. Lenkijoje – 22 procentai. Plačiau žr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003, p. 31–36.

ir nuslopins Rusijos planus²⁶. Ruošiantis Konstitucijos metinių minėjimui buvo sumanyta, kad viena iš svarbiausių iškilmės dalių bus visų vaivadijų ir miestų delegatų audiencija pas karalių, siekiant parodyti valdovo ir tautos vienybę. Vėliau nuspręsta, kad tą pačią dieną turėtų būti surengta kertinio akmens Apvaizdos bažnyčiai padėjimo ceremonija. Tuomet imta rūpintis, kad Šv. Stanislovo šventė būtų perkelta iš gegužės 8-os į 3-ią – Konstitucijos metinių dieną²⁷. Buvo kreiptasi į Šventąjį Sostą ir gautas leidimas perkelti šventę²⁸. Tad buvo sujungtos Šv. Stanislovo šventė ir Konstitucijos metinės, sakralizuojant politinį įvykį.

Nuo 1791 m. pabaigos prasidėjo pasiruošimas Konstitucijos metinių iškilmei Varšuvoje. Buvo surengtas Apvaizdos bažnyčios projekto konkursas²⁹ ir pradėta rengti iškilmų programa. Ši buvo patvirtinta ir pasirašyta trijų maršalų balandžio 20 d. pavadinimu *1792 metų gegužės 3 dienos šventimo tvarka*³⁰. Pirminiame programos projekte, kuriam, Tadeuszo Mroziuko spėjimu, didžiausią įtaką darė Hugo Kołłątajus, iškilmėse turėjo būti ypač iškeltas karaliaus vaidmuo, net buvo įtraukti karūnavimo ceremonijos elementai³¹. Anot mokslininko, iškilmės tikslas turėjo būti monarcho autoriteto padidinimas užsienio ir vietinių žiūrovų akyse. Jos turėjo liudyti, kad karalius yra politiškai savarankiškas, lygus kitiems Europos valdovams, o karūnos uždėjimas turėjo būti labai stiprus visuomenės legitimacijos įrodymas³².

Paskelbta iškilmų programa skyrėsi nuo pirminio projekto ir turėjo labiau respublikonišką pobūdį³³. Pagrindiniai iškilmų elementai liko tie patys – iškilminga Seimo sesija ir vaivadijų bei paviatų delegatų priėmimas, Mišios Šv. Kryžiaus bažnyčioje ir ceremonija Apvaizdos bažnyčios statybos vietoje³⁴, tačiau buvo atsisakyta karaliaus majestotą pabrėžiančių ženklų³⁵. Stanislovas Augustas buvo labai įsitraukęs į pasiruošimo iškilmėms reikalus. Vyko intensyvi

26 Franciszka Sawicka, *op. cit.*, p. 177.

27 *Ibid.*, p. 178.

28 Kristina Mačiulytė, *Kad Tėvynė gyvuotų... XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 126.

29 Przemysław Wątroba, *op. cit.*, p. 443–446; *Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje / O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To keep the Homeland alive. Lithuania and Poland in the epoch of the 1791 constitution*, katalogo sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022, p. 306–307.

30 Programą pasirašė Lenkijos Karalystės didysis ir dvaro maršalai Michałas Wandalinas Mniszechas ir Kazimierz Raczynski bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis maršalas Ignatas Potockis. Žr. [Porządek Obrządku w Dniu 3. Maja Roku 1792] *Marszałkowie Narodowi z Obowiązku urzędowania, i zlecenia prawa, poniżej co do słowa wypisanego [...]*, Dan w Warszawie dnia 20. Kwietnia 1792.

31 Plačiau apie tai žr. Tadeusz Mroziuk, *op. cit.*, p. 1–22.

32 *Ibid.*, p. 11.

33 *Ibid.*, p. 18.

34 Plačiau žr. Franciszka Sawicka, *op. cit.*, p. 180–184.

35 Tadeusz Mroziuk, *op. cit.*, p. 19–20.

jo korespondencija su daugybe adresatų, pirmosiomis 1792 m. gegužės dienomis buvo išdalinta daugybė apdovanojimų, taip gausinant lojalių monarchui piliečių skaičių³⁶. Išskilmės turėjo tapti svarbia priemone, paremiančia karaliaus ir reformatorių stovyklos veiklą.

Konstitucijos metinių šventimai vyko ir kituose Abiejų Tautų Respublikos miestuose magistratų, švietimo įstaigų, centrinių ir vietinių institucijų iniciatyva. Štai Naugarduke metinėms į šv. Mišias buvusioje jėzuitų bažnyčioje susirinko miesto pareigūnai, cechai, dvasininkija, žemės teisėjai, civilinės karinės tvarkos komisijos nariai, kariuomenės regimentas ir mokyklinė jaunuomenė. Vėliau civilinės karinės tvarkos komisijos komisaras Bogdaševskis surengė pietus, kur, „luomams ir jų tikslams susijungus“, kelti tostai už karalių. Toliau visi kartu stebėjo rotušės ir visų miesto namų iliuminaciją³⁷. Ušačiuose iškilmes rengė Polocko vaivada Tadas Žaba, Seinuose – miesto valdžia³⁸.

Švenčių „įrankiai“

Per Konstitucijos epochos šventes, kaip ir ankstesnes iškilmes, naudotasi įvairių priemonių, veikiančių žiūrovų jauslinius įspūdžius, arsenalu: vaizdais, garsais, šviesa ir pan. Tai, kas stiprino jų poveikį, buvo kiekybė, todėl visas šventes lydėjo nepaliaujamas pabūklų griausmas ir gausios iliuminacijos sutemus, kuriančios šventės visuotinumą įspūdį. Štai 1792 m. Konstitucijos metines Vilnius pasitiko 5 val. ryto 200 salvių iš patrankų, sklindančių nuo pylimų³⁹. Vilniaus magistratas iš anksto kreipėsi į visus miesto piliečius, kad Gegužės 3 d. iškilmių metu iliuminuotų savo namus: „Pavedame visiems piliečiams, sostinės gyventojams, nepaisant, kokius titulus turėtų“⁴⁰.

Šventėse viskas turėjo sukelti kiekvieno dalyvio viduje gyvą atsaką: ir eisenos, darančios iš individų minios organizuotą bendruomenę, ir visuotinės priesaikos iškilmingumas, ir priesaikos viešumas⁴¹. Šventėms apskritai buvo svarbus kuo platesnis visuomenės įsitraukimas⁴². Pvz., Vilniuje Konstitucijai prisiekti turėję artilerijos ir inžinierių korpusas bei trečiasis regimentas priesaikos aktui žygiavo per visą miestą, lydimi karinės muzikos, tempdami 20 patrankų⁴³. Priesaikos ceremonija vyko už miesto, Marso lauke, tarp Vingio ir Pohulankos, kur buvo pastatytas

36 Franciszka Sawicka, *op. cit.*, p. 183, 190–191.

37 *Opisanie obchodzonej uroczystości S. Stanisława dnia 3 maja roku 1792 w rozmaitych miastach*, [b. p.].

38 *Ibid.*

39 *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja*, [b. p.].

40 Liudas Glemža, *op. cit.*, p. 173.

41 Mona Ozouf, *op. cit.*, p. 9.

42 Helen Watanabe-O’Kelly, *Early Modern European Festivals – Politics and Performance, Event and Record*, in: *Court Festivals of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, ed. by J. R. Mulryne, Elizabeth Goldring, Hans, Burlington: Ashgate, 2002, p. 15–16.

43 *Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. XXII.

piramidėmis iš ginklų ir vėliavų papuoštas altorius. Priesaikos ceremonijoje, anot laikraščio pranešėjo, dalyvavo bent keliolika tūkstančių gyventojų. Po ceremonijos kariuomenė ta pačia tvarka grįžo į miestą⁴⁴.

Svarbus buvo ir sakralinis įvykio matmuo, todėl iškilnių pamoksluose, proginiuose kūriniuose Konstitucijos priėmimas vaizduotas kaip Dievo Apvaizdos darbas⁴⁵. Pati Konstitucija buvo nešama iškilmingose eisenose ant raudono aksomo pagalvės į bažnyčią kaip relikvijos ar karaliaus insignijos, pvz., Vilniaus miestiečių surengtose valdovo vardinių oktavos iškilmėse ir Konstitucijos metinių minėjime Konstitucija buvo įnešta į Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono evangelisto bažnyčią ir padėta ant specialiai tam pastatyto altoriaus⁴⁶.

Tradicškai pagrindinis švenčių kūrėjų dėmesys buvo skiriamas vaizdinei pusei. Rega laikyta jusle, leidžiančia žmogui mokytis, nes epochos žmonės manė, kad rega aprūpina mus informacija grynuoju pavidalu⁴⁷. Tačiau reformų epochoje ypatingą reikšmę įgavo tekstas. M. Ozouf taikliai pastebėjo, kad revoliucinės šventės buvo kalbios⁴⁸. Iš tiesų visą Ketverių metų seimo darbą ir Konstitucijos priėmimą lydėjo daugybė tekstų – ne tik publicistikos, bet ir poezijos, dramos, taip pat ir tekstų švenčių dekoracijose. Plakatus, paveikslus, statulas ir biustus lydėjo juos papildantys tekstai. Galime numanyti, kad tai lėmė ir senoji proginės kūrybos tradicija, paremta emblema – vaizdu ir jį papildančiu tekstu, bet tekstai veikiausiai buvo svarbūs ir dėl to, kad galėjo naujai paaiškinti simbolių prasmes, griežtai apibrėžti interpretacijos galimybes. Apšvietos žmogus įžengė į Konstitucijos epochą, pripildytas ceremonijų ir procesijų patirties, o „revoliucinės“ šventės stengėsi jų vaizdinius pakeisti kitais, turinčiais tokią pat galią, bet kiek kitokią prasmę⁴⁹. Iš vienos pusės, užrašai sustiprino vaizdą, iš kitos – regimasis vaizdas pakluso užrašui: šis buvo ne tik papuošimas, bet ir vaizdo fundamentas.

Švenčių aprašyme tekstas įgaudavo dvigubą galią: greta buvusio dekoracijose teksto dar buvo aprašančiojo asmens tekstas, kuriame jis pateikdavo žodinę vaizdo interpretaciją. Pvz., viename iš F. Makulskio publikuotų aprašymų sakoma, kad varšuvietės Raciborowos namų plakate vaizduota šarvuota figūra, vainikuojanti karalių, o įrašas skelbė: „Karaliau, kai po tavo skeptru laisvi gyvename, / Tėvynės gynimui gyvybes paaukosime.“⁵⁰ Dekoracijos aprašymo autorius paaiškina, kad šarvuota figūra yra tėvynė, o skydas reiškia žmonių prisirišimą prie krašto

44 *Ibid.*

45 Kristina Mačiulytė, *op. cit.*, p. 126; plačiau apie tai: Richard Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki, 1788–1792*, Kraków: Wydawnictwo Arkana, 2012, p. 738–745.

46 *Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. XXI; *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja*, [b. p.].

47 Mona Ozouf, *op. cit.*, p. 205.

48 *Ibid.*, p. 212.

49 *Ibid.*

50 „Królu! pod twoim berłem gdy wolni żyjemy, / Na obronę ojczyzny życie poniesiemy“, Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 177.

ir karaliaus, kuris pasiryžęs ne tik turtus, bet ir gyvybę paaukoti, jei prireiktų apginti⁵¹. Tad aprašytojas dar labiau sustiprina valdovo nuopelnus, eksponuotus dekoracijos vaizde ir įrašė.

Revoliucinėse šventėse ypač mėgta pasitelkti alegoriją, kurioje buvo svarbi forma ne pati savaime, o tik susieta su idėja, į ją įkūnyta⁵². Tačiau alegorija kartais būdavo rebusas tiems, kas nebuvo nuo mokyklos suolo pripratęs prie alegorijų dešifravimo⁵³. Tad aiškinamasis tekstas aprašyme įgaudavo dar didesnę vaidmenį. Vienas iš pavydžių – F. Makulskio publikuotas dekoracijos aprašymas Varšuvos namo, kurio trijuose languose buvo patalpinta alegorijų kompozicija, besisiejanti su miestiečių teisių iškovojoju ir nauju jų vaidmeniu valstybėje. Viename lange vaizduotas karalius, sėdintis soste, o prieš jį ant kelio klūpantis miestietis juodais rūbais, turėjęs rankose atverstą knygą, ant kurios žodžiai „Prošba miast“ („Miestų prašymas“) – aliuzija į „juodąją procesiją“⁵⁴. Iš karaliaus lūpų išeina žodžiai, išpildantys prašymą „Fiat“ („Tebūnie“) ⁵⁵. Iš Šv. Rašto žinomi žodžiai, įdėti į Stanislovo Augusto lūpas, sukuria sąsają su dievišku veikimu. Aprašytojas panašiai ir paaiškina: „Alegorija reprezentavo atsiminimą, kad karalius ir įstatymų kūrėjai milijoną žmonių padarė laimingus, o žmonių laimės dauginimas artimas dievystei.“⁵⁶ Kitame lange vaizduotas tas pats miestietis, bet jau ne juodais rūbais, o apsirengęs šventiniu drabužiu, sėdintis ant žirgo ir laikantis rankoje vėliavą su žodžiais „Plus quam utinam“ („Daugiau negu, jei [būtume reikalavę]“) kaip ženklą, kad miestai gavo daugiau nei norėjo⁵⁷. Trečioji alegorija vaizdavo šarvuotą riterį ant žirgo su kalaviju su įrašu „Dulce est pro patria mori“ („Saldi mirtis už tėvynę“). Visas tris alegorijas jungė įrašas „Pro rege cum Republica“ („Už karalių su tauta“)⁵⁸.

Švenčių vaizdai ir tekstai

Didelė dalis Konstitucijos epochos iškilnių siejosi su tradicinėmis valdovo pagerbimo šventėmis, t. y. jo vardinėmis, elekcijos ir karūnavimo metinėmis, tačiau svarbiausiu pagerbimo pretekstu tapo jo, kaip Konstitucijos kūrėjo, nuopelnai. Konstitucija buvo suvokiama kaip tėvynės išgelbėjimo įrankis ir gerovės šaltinis, tad Stanislovas Augustas čia vaizduotas kaip valstybės gelbėtojas. Todėl gana dažnas buvo šarvuoto karaliaus vaizdavimas dekoracijose. Štai M. Radziševskio surengtose karūnavimo metinėse Vilniuje priešais Sulistrovskių rūmus, kur vyko

51 *Ibid.*

52 Mona Ozouf, *op. cit.*, p. 215.

53 *Ibid.*, p. 217.

54 Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 183–184.

55 *Ibid.*

56 *Ibid.*

57 *Ibid.*

58 *Ibid.*

„pilietinė puota“, buvo pastatyti triumfo vartai, kurių frontone buvo šarvuoto valdovo portretas ir eilės: „Karalius Tautą nuo pražūties išgelbėjo, / Tauta Karaliui stato kolosą.“⁵⁹ Virš rūmų vartų buvo pastatytas altorius su valdovo inicialais ir įrašu „Galingiausiam iš visų“⁶⁰. Karaliaus portretą rūmų viduje puošė įrašas: „Kas trokšta savo Tėvynei laimės, / Žvelk, štai jos Išgelbėtojas stovi.“⁶¹ Neretai įrašai po Stanislovo Augusto monograma ar herbu detaliau išvardindavo valdovo nuopelnus: „Kariuomenė, teisė, mokslai, valdžia, laisvė ir šlovė / Sustiprėjo po karaliaus Stanislovo skeptru.“⁶² Buvo ir tradicinių garbingo ir teisingo karaliaus bei Stanislovo Augusto nuopelnų švietimo srityje pagerbimo: štai, Žiezmaruose dekoracijas puošė valdovo biustas ir piramidės su įrašais: „Laiminga žemė, kuri turi garbingą karalių“, „Teisingas karalius garsina žemę“ ir „Anksčiau vos septyni išminčiai buvo, dabar tik tiek nemokšų“⁶³.

Dėsninga, kad miestiečių kurtose dekoracijose dominavo pašlovinimas karaliui kaip miestų gaivintojui. Valdovo vardinių oktavos šventimą surengę Vilniaus miestiečiai deklaravo norintys „išreikšti Tėvynės tėvui ir to svarbiausio darbo Autoriui dėkingumą už teisių, užtikrinančių jų laimę amžiams, suteikimą“⁶⁴. 1791 m. valdovo vardinių dekoracijose Gardine vartus puošė soste sėdinčio ir miesto privilegijas pasirašančio valdovo portretas su įrašu: „Išmintis ir žmonių meilė su Augustu soste / lėmė Lietuvai ir Karūnai laimę. / Išsipildė viltys: senosios miesto teisės / tapo reikšmingesnės, miestai – garsesni [...]“⁶⁵

Konstitucijos epochos dekoracijose atsiranda miesto, kaip aktyvaus valstybės veikėjo, įvaizdis. Pvz., varšuviečio vaistininko Puchnerio dekoracijose miestą vaizduojanti moteris tiesė širdį (meilės atributas) karūnuotai Respublikai, laikančiai rankose gausybės ragą, pripildytą ordinų, grandinių ir medalių⁶⁶. Varšuvos senjojo miesto rotušės aikštę puošė dveji triumfo vartai su Karūnos ir Lietuvos miestų herbais, abiejuose po šešis svarbiausius, tarp kurių Vilnius, Gardinas, Kaunas ir Minskas. Herbai papuošti cechų vėliavomis ir po dvi tapytas figūras, vaizduojančias prekybą, policiją, laivybą ir žemdirbystę⁶⁷. Naugarduko Konstitucijos metinių dekoracijose vaizduota miesto personifikacija, imanti Vytį (Lietuvos Didžiosios

59 „Król Narod od zguby wybawia, / Naród Królowi Kolos stawia“, *Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. L.

60 „Mocniejszemu nad wszystkie przypadki“, *Ibid.*

61 „Kto kochasz szczęśliwie Ojczyzny twojej / Rzuć oko, oto ZBAWCA Jej stoi“, *Ibid.*

62 „Wojsko, prawa, nauki, rząd, wolność i sława / Wzięły wzrost swój pod berłem króla Stanisława“, Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 172.

63 „Szczęśliwa ziemia, która ma króla zacnego“, „Sprawiedliwy król wynosi ziemię“, „Dawniej ledwo siedm mędrców liczone, teraz ledwo tyle nieuków“, *Ibid.*, p. 209.

64 *Gazety Wileńskie*, 1791, Nr. XXI.

65 „Mądrość i miłość ludu z Augustem na tronie / Rokowały szczęśliwość Litwie i Koronie. / Ziściły się nadzieje: dawne miast swobody / Wzięły postać znaczniejszą, większą świetność grody [...]“, Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 201.

66 Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 171;

67 *Ibid.*, p. 174–175.

Kunigaikštystės simbolis) už vadelių, su įrašu „Curramus in luce simul“ („Bėkime šviesoje kartu“)⁶⁸. Atsiranda aiškią miestiečių luominę, net amato tapatybę demonstruojantys vaizdiniai, pvz., vieno varšuviečio name plakatas vaizdavo skerdiką, vedantį už virvės jautį ir dešine užsimojantį kirviu. Įrašas apačioje skelbė: „Kas nenori būti ištikimas mūsų karaliui, / [tam] prakirsiu kirviu kaktą, kaip tam jaučiui.“⁶⁹

Įdomu, kad miestiečių dekoracijose buvo ir valstietijos padėtį vaizduojančios alegorijos. Varšuviečio Gacparo Tęžyńskio name lange vaizduota valdovo monograma, iš jos šono – pora jaučių su plūgu, už jų artojas, pakėlęs į dangų rankas ir akis, kairėje laikantis rimbą. Po juo eilėraštis: „O, Dieve, ilgus amžius saugok Stanislovą, / Kuris pakėlė tautą, suteikė miestams teises, / Mes, valstiečiai, keliamo nuo darbų svyrančias rankas, / Palengvink jungą, tuomet laurais vainikuosime Tavo galvą.“⁷⁰

Kitas svarbus miestiečių proginių kūrinių motyvas – pasiryžimas ginti ir atiduoti gyvybę už tėvynę. Švenčiant vardinių oktavų Vilniaus rotušė buvo papuošta užrašu: „Savo gyvybę ir turtus [paaukosime] karaliui ir tėvynei.“⁷¹ Tėvynė dekoracijose vaizduota kaip šarvuota figūra ar Minerva su šarvais⁷². Vieno iš Varšuvos namų lange kaip valstybės alegorija vaizduotas skęstantis laivas, kurį blaško audra, jį traukia iš bangų spinduliai, išeinantys iš karalius monogramos, ir „gyventojai, nepaisant luomų, skubantys gelbėti“⁷³. Po alegorija įrašas: „Kad tik Tave galėtumėm gelbėti ir remti, / Negaila tau gyventi, negaila ir mirti.“⁷⁴

Daugelis to meto renginių siekė kelti kovinę visuomenės dvasią. Šventėse dažnai dalyvaudavo mundurais apsirengusi mokyklų jaunuomenė, žygiuojanti eisenose ar demonstruojanti pratybas. Valdovo elekcijos metinių proga K. N. Sapiega, buvęs artilerijos generolu, inscenizavo pergalingą tvirtovės šturmą Vilniuje, lygumoje už Žaliojo tilto⁷⁵. Buvo paplitęs kovos ne tik su išorės priešais, bet ir su tėvynės bei Konstitucijos išdavikais motyvas⁷⁶. Literatas Vincetas Ignacas Mare-

68 *Opisanie obchodzonej uroczyści S. Stanisława dnia 3 maja roku 1792 w rozmaitych miastach*, [b. p.].

69 „Kto nie zechce być wiernym naszemu królowi, / Utnę mu łeb toporem, jak temu wołowi“, Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 195.

70 „O Boże! W długie wieki chowaj Stanisława, / Który naród poddźwignął, miastom nadał prawa, / My, kmiotkowie, wznosiemy od prac zwisle dłonie, / Oslodź jarzmo, a larem uwieńczem Twe skronie“, *Ibid.*, p. 196.

71 Liudas Glemža, *op. cit.*, p. 77.

72 Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 170; Magdalena Górska, *Polonia. Respublica. Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku*, p. 365.

73 Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 170; Magdalena Górska, *Polonia. Respublica. Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku*, p. 366.

74 „Byle Cię można ratować i wspierać, / Nie żal żyć dla cię, nie żal i umierać“, *Ibid.*

75 Plačiau apie tai žr. Lina Balaišytė, *op. cit.*, p. 266.

76 Anot Eligijaus Railos, „Tėvynės išdavikas“ tapo pagrindiniu vidutinės bajorijos ir miestiečių priešu, o didžiausia patrioto dorybė laikytas gebėjimas jį sunaikinti. Žr. Eligijus Raila, *Apie 1794 m. gegužės 3-iosios konstituciją*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 76–77.

vičius, sukūręs dekoracijas Konstitucijos metinėms savo dvarelyje prie Lukiškių, jose ir moteris kvietė į kovą su išdavikais. Jis pavaizdavo dvi vestales, ant pečių laikancias gėlių girliandą su įrašu viduryje: „Mirtis arba Konstitucija“, vienoje rankoje jos laikė gėlių puokštę, kitoje – durklą, ir giedojo giesmę: „Prie Karaliaus altoriaus stoja / Su įkarščiu net lytis silpnoji. / Viena ranka Jam teikia gėles, / Kita durklu nužudo išdavikus. / Ir lenkėse jėgą / mielas Tėvo vaizdas didina. / [...] Ir mus padarys Herojėmis.“⁷⁷

Konstitucijos šventėse, kurių siekis buvo sutelkti visuomenę ir pademonstruoti jos vienybę, didelė reikšmė buvo skiriama luomų brolystei demonstruoti. Su jų įsitraukimu buvo siejamos miestų atgimimo viltys. Bobruiske surengus Konstitucijos minėjimą rugsėjo 29 d. prieš rotušę buvo pastatyti triumfo vartai, papuošti užrašu: „[...] Viena visiems tėvynė, bendra luomų teisė, / Be valdymo įstatymo lenkų miestuose nėra kito Pono.“⁷⁸ Bendros luomų veiklos siekta ne tik miestuose, bet ir ginant valstybę. Štai viename iš F. Makulskio publikuotų aprašymų dekoracijoje miestietis kreipiasi į bajorus: „Riterių luome, su tavimi gyvuojame, / Su tavimi už tikėjimą, laisvę žūsime.“⁷⁹

Konstitucijos metinės Vilniuje

Konstitucijos metinių išskilmė Vilniuje susidėjo iš kelių elementų: eisenos iš rotušės aikštės į Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono evangelisto bažnyčią, šv. Mišių, miesto prezidento pasveikinimo prie rotušės, Lietuvos didžiojo kanclerio surengtų pietų miesto pareigūnams ir kitiems svečiams, iškilmingo minėjimo Lietuvos vyriausiojoje mokykloje ir magistrato surengto pokylio 700 asmenų⁸⁰. Istoriografijoje Konstitucijos metinės Vilniuje įvardinamos kaip „viena iš didžiausių patriotinių manifestacijų, suorganizuota bendrai miesto gyventojų – miesto prezidento Antano Tyzenhauzo, Lietuvos vyriausiosios mokyklos rektoriaus Martyno Počobuto ir Lietuvos didžiojo kanclerio Aleksandro Mykolo Sapiegos“⁸¹. Iš tiesų, metinių minėjimas Vilniuje atitiko naujo pobūdžio pilietinę šventę, kurioje drauge dalyvavo visų luomų miesto gyventojai, tačiau galime įžvelgti ypač sustiprėjusį miestietijos

77 „Przy Oltarzu KROLA staie, / Nawet plec słaba z zapalem. / Tą ręką Mu kwiaty daie. / Tą pchnie zdraycow puinalem. / I w Polkach sily, / Zwiększy Oycza widok mily. / [...] Zrobią i z nas Heroiny“, *Opis illuminacyi dancy w dniu 3 Maia roku 1792 na przedmieściu Wileńskim ku Łukiszkom idąc na ulicy Podgórskiej pod numerem 865 w chalupce Wincentego Ignacego Marewicza, Rotmistrza Wtwa Trockiego*, [Vilnius, 1792].

78 „[...] Jedna wszystkim oyczyzna, prawa Stanom wspólne; / Krom Rządu prawa, nie masz dla miast polskich Pana“, *Gazeta Narodowa i Obca*, 1792, Nr. 4.

79 „Stanie rycerski! z tobą żyjemy, / Z tobą za wiarę, wolność zginiemy“, Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 171.

80 *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja*, [b. p.].

81 Władysław Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków: nakład Księgarni G. Gebethnera i Spółki, 1897, p. 368–369; Franciszka Sawicka, *op. cit.*, p. 188–189.

vaidmenį svarbiausioje iškilmų ceremonijoje. Esmingiausia iškilmės dalimi laikytina procesija, nešant Konstituciją į bažnyčią, ir šv. Mišios, dėkojant Dievui „už sėkmingą Lenkijos išvadavimą“, kaip nurodė „Susirinkusių luomų deklaracija“. Vilniuje eisenoje dalyvavo cechai, pirklių gildija ir magistratas, vilkintys municipaliteto mundurus, „su savo vėliavomis ir kitomis insignijomis pagal senuosius papročius“⁸². Konstituciją nešė magistrato pareigūnai, apsupti asmenų, laikančių vėliavas, ietis, šarvus ir kitą senųjų laikų karinę amuniciją, o paskui Konstituciją ėjo miesto prezidentas. Priešais jį nešti miesto vartų raktai, kalavijas ir buzdiganas, „jo pareigybei skirti pagarbos ženklai“⁸³. Bažnyčioje Valdymo įstatymo knyga buvo padėta ant specialiai įrengto altoriaus bažnyčios viduryje, virš kurio buvo karaliaus portretas. Prieš altorių ant postamento buvo sudėtos miesto privilegijos ir miesto piliečių knyga, žemiau – magistrato, pirklių gildijos ir įvairių amatų insignijos⁸⁴. Galime matyti, kad garbingiausia vieta eisenoje buvo skirta aukščiausiems miesto pareigūnams, Konstituciją eisenoje ir bažnyčioje supo miesto bendruomenių insignijos ir miesto dokumentai. Be to, žinoma, kad, siekdami pabrėžti miesto pareigūnų svarbą sostinės visuomenėje, per pamaldas magistrato pareigūnai įsakė miesto įgulai iš priekinių sėdimų eilių išstumti kilmingus asmenis ir damas⁸⁵.

Metinių iškilmę užbaigė municipaliteto surengtas pokylis su šokiais. Jame taip pat netrūko patriotizmo ženklų: greta Konstituciją ir valdovą šlovinančių šūkių ir tostų šventės aprašyme išskirtos tautinių spalvų drabužiais pasipuošusios pokylio dalyvės. Jos vilkėjo baltas sukneles su raudonomis juostomis ir skraistėmis, sujuoštomis ant pečių, su užrašu „Gegužės 3-iosios konstitucija“⁸⁶. Būtent taip buvo nurodyta rengtis Varšuvos iškilmų programoje⁸⁷. Aprašyme minima, kad Vilniuje susirinkusios damos priderino prie iškilmų ir galvos apdangalus, kuriuose virš kaktos baltame medalione buvo karaliaus portretas profiliu su devizu „Šlovė Tėvynės Tėvui“ ir du balti kaspiniai iš šonų su devizu „Karalius su tauta, tauta su karaliumi“⁸⁸, plačiai vartojamu prokarališkose akcijose⁸⁹. Patriotines nuotaikas dar labiau pakurstė pokylio metu slapta įmestos baltos, kryžmai surištos juostos su užrašu „Arba kaklas, arba konstitucija“. Anot aprašymo, „tai atnaujino šūksnius „Šlovė Konstitucijai“, pagreitino tostus, o daugelis asmenų iš kompanijos užsirišo šias juostas ant krūtinės“⁹⁰. Juostos buvo įmestos nobilituoto pirklio Jono Milerio

82 *Ibid.*

83 *Ibid.*

84 *Ibid.*

85 Liudas Glemža, *op. cit.*, p. 171–172.

86 *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja*, [b. p.].

87 [Porządek Obrządku w Dniu 3. Maja Roku 1792] *Marszałkowie Narodowi Z Obowiązku urzędowania, i zlecenia prawa, poniżej co do słowa wypisanego* [...], Dan w Warszawie dnia 20. Kwietnia 1792, [b. p.]

88 *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja*, [b. p.].

89 Eligijus Raila, *op. cit.*, p. 35.

90 *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja*, [b. p.].

iniciatyva ir liudijo gana radikalias nuotaikas Vilniaus miestietijos aplinkoje⁹¹.

Tuo metu mieste, kur žmonės rinkosi apžiūrėti iliuminuotos rotušės ir namų, magistrato nurodymu buvo vaišinama gėrimais ir keliolikoje vietų grojo muzikantai, kad „sustiprintų dienos linksmybes“⁹². Nemokamos pramogos miesto gyventojams (gėrimų fontanai, fejerverkai, redutai) buvo numatytos ir iškilmių Varšuvoje projekte, siekiant, kad šventė „ilgai išliktų visuomenės atmintyje“⁹³.

Miesto valdžios ambicijos buvo matomos ir proginiėje rotušės puošyboje. Ji buvo itin gausiai iliuminuota⁹⁴, o jos puošyba buvo patikėta vienam žymiausių architektų Martynui Knakfusui, tuo metu buvusiam Vilniaus magistrato tarėju⁹⁵. Buvęs Vilniaus akademijos dėstytojas ir jos architektas garsėjo ir kaip proginių dekoracijų projektuotojas: jis sukūrė kitos svarbios epochos šventės – Lietuvos vyriausiojoje mokykloje surengtą 1783 m. Vienos mūšio šimtmečio iškilmių dekorą⁹⁶.

Rotušės dekoracija buvo skirta išreikšti padėką valdovui ir pabrėžti Konstitucijos, kaip valstybės išsigelbėjimo ir jos vidaus tvarkos pagerinimo garanto, reikšmę⁹⁷. Panaši padėka valdovui už Konstituciją buvo išreikšta ant pranciškonų vartų, kuriuose ant piramidės, papuoštos vainikais ir girliandomis, kabojo karaliaus portretas su įrašu: „Altorius su Dangumi stato tau, Karaliau, šlovės kolosą, /

91 Liudas Glemža, *op. cit.*, p. 171–172.

92 *Ibid.*

93 Tadeusz Mroziuk, *op. cit.*, p. 14.

94 Anot aprašymo, iliuminuoto fasado aukštis siekė 76 pėdas, plotis – 100 pėdų. Žr. *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucyi 3 Maja*, [b. p.].

95 Anot šaltinio, rotušės dekoracija M. Knakfuso buvo „sumanyta ir prižiūrima“ su Danielio Hertelio, taip pat Vilniaus miesto tarėjo, pagalba. Įdomu, kad M. Knakfusas turėjo prekybinių ryšių su pirkliu D. Herteliu jau 1776 m. Žr. Vladas Drėma, Duomenys apie architekto Martyno Knakfuso veiklą, in: *Kultūros barai*, 2003, Nr. 2, p. 78.

96 Įspūdinga dekoracija buvo įamžinta raižiniuose, o jos elementai tapo pirmavaizdžiu Apšvietos epochos ikonografijai, turėjusiai ypatingą reikšmę Ketverių metų seimo laikų kūriniuose. Žr. Magdalena Górska, *Polonia. Respublica. Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku*, p. 358–359.

97 Pastato frontoną puošė karaliaus monograma su įrašu „Karaliaus sveikata, tautos laimė“ („Zdrowie Króla Szczęście Narodu“). Fasado viduryje stovėjo altorius su liepsnojančia auka, ant jo pagrindo – Lietuvos Vytis, o virš jo įrašas „Šventam Įstatymui žmonių dėkingumas“ („Świętemu Prawu od ludzkości dzięki“). Virš altoriaus – valdovo portretas su įrašu virš jo „Geriausiam karaliui tautų dėkingumas“ („Najlepszemiu Królowi od Narodów wdzięczność“). Iš altoriaus šonų – Išminties genijus, laikantis Gegužės 3 d. konstituciją su įrašu „Šalies ir žmonių išgelbėjimas“ („Zbawienie Kraju i Ludu“). Iš kitos pusės – Teisingumo genijus su įrašu „Žmonių laisvė, tautos gerovė“ („Swobody ludu, pomyślność Narodu“). Ant karnizo buvo įrašas „Gegužės 3 diena Tėvynės išgelbėjimo, / Šventa būsimoms kartoms“ („Dzień trzeci Maja Oczyszny zbawienia, / Święty w późne pokolenia“). Iš abiejų frontono pusių buvo panoplijų dekoras su įrašu „Kas gerbia Įstatymą, kaip Poną, / Nepakenčia Tirono prievartos“ („Kto wielbi Prawo za Pana, / Nie zcierpi musu Tyrana“). Iš kitos pusės – „Liaudis atsikvėpė, miestai nepriklausomi ir bajoras laisvas, / atsiras savo protėvių vertas Lenkas“ („Lud odetchnął, Miasta wolne i Szlachcic swobodny, / Znajdzie się od swych Przodków Polak nieodrodny“). Čia ir toliau citatos iš: *Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucyi 3 Maja*, [b. p.].

Nes davei Įstatymą, svarbą, laimę, tvirtą valdymą.“⁹⁸ Pirklių svečių namai buvo iliuminuoti karaliaus ir Seimo konfederacijų maršalų monogramomis su įrašais, šlovinančiais jų veiklą⁹⁹.

Prie apygardos mokyklos buvo pastatyti triumfo vartai, kurių frontone buvo karaliaus, jojančio ant žirgo ir rodančio į Apvaizdos bažnyčią, figūra su įrašu „Prisiečiau ir to nesigailėsiu“¹⁰⁰. Tai buvo aliuzija į karaliaus, kaip riterio, įvaizdį ir nuoroda į svarbiausią Konstitucijos metinių įvyki – Apvaizdos bažnyčios statybą.

Bazilijonų vartų frontone vaizduota Apvaizda drauge su valdovo monograma ir dviem įrašais: „Domine in virtute tua latabitur Rex“ („Viešpatie, karalius džiaugiasi tavo galia“) ir „Ipsi obligati sunt et ceciderunt, nos autem furreximus ar erecti sumus“ („Jie buvo surišti ir parpuolę, o mes pakilome ir prisikėlėme“), taip pat plėtojančiais tautos išsigelbėjimo ir Apvaizdos pagalbos šiame kelyje temas.

A. M. Sapiegos rūmus, kur municipalitetas rengė pokylį, puošė valdovo portretas su įrašu „Dėkingumas Tėvynės Tėvui“¹⁰¹, virš jo vaizduoti debesys, ant kurių skriejo menų, amatų ir mokslų ženklai. Tai buvo įprasta Stanislovo Augusto, kaip mokslo, meno ir miestų globėjo, alegorija. Įdomu, kad šoniniuose rūmų languose vaizduota miestietiškos temos emblema – Fortūna su pirklį ženkla ir įrašu „Viltis sustiprėja“¹⁰², o kitame – luomų vienybę demonstruojantis simbolis – „trijų luomų vienybės trikampis, reiškiantis valstiečių, miestiečių ir riterių [luomus], turintis trijuose kampuose pakabintus vainikus iš varpų, ąžuolo šakos ir laurų, su įrašu prie trikampio kraštinių „Tėvynė, Karalius ir Teisė“.

Akademijos spaustuvė languose iliuminavo valdovo, sosto įpėdinio, Seimo pasiuntinių ir Seimo maršalų monogramas, o įrašai daugiausia skelbė apie karaliaus ir tautos vienybę, padėką Seimo pasiuntiniams ir maršalams už „tautos atgaivinimą“. Įrašai prie sosto įpėdinio monogramos išreiškė viltį dėl Stanislovo Augusto vykdomo darbo tęstinumo: „Šlovė Sosto įpėdiniui iš Tautos iškeltam, / O su juo Tautą į laisvę iš jungo pakelta“ ir „Dega tauta šias ugnis, dėl jo pasirinkimo / Būdama tikra, kad STANISLOVO eisi keliu“¹⁰³.

98 „Ołtarz z Niebem dźwiga ci Królu kolos chwały, / Ześ dał Prawo, znaczenie, szczęśliwość, Rząd stały“.

99 Po valdovo monograma: „Širdimi ir lūpomis šloviname STANISLOVĄ, / Per kurį į Tautą plaukia laimė, šlovė“ („Sercem i usty wielbim STANISŁAWA, / Prez którego na Narod spływa szczęście, sława“). Po Seimo [Lenkijos konfederacijos] maršalo monograma: „Vyras, Tautos labui dirbantis, / Ateityje Lenkijoje bus prisimenamas“ („W usługach Narodowych Mąż niespracowany, / W późny czas będzie w Polsce wspomniany“). Po Lietuvos konfederacijos maršalo monograma: „Lietuvos vadas, mylimas vyras, / Visų tautiečių šlovinamas“ („Naczelnik Litwy, Mąż ulubiony, / Od współ Rodaków wszystkich wiebiony“). Virš vartų ant ginklų skydas, o ant jo Gegužės trečiosios įstatymo knyga su įrašu ant skydo: „Laimė mums ir mūsų vaikams“ („Szczęście dla nas i dla Dzieci naszych“).

100 „Przysiągłem i nie będe tego żalować“.

101 „Wdzięczność Oycu Ojczyzny“.

102 „Nadzieja się utwierdza“.

103 „Wiwat Następcą Tronu od Narodu wzięty, / A z nim Naród na wolność z pod jarzma wyjęty“; „Palić Naród te ognie, żeś Jego wyborem, / Ufnym będąc, że póydesz STANISŁAWA torem“.

Išvados

Konstitucijos šventės buvo vienas iš valdovo ir reformatorių stovyklos įrankių tvirtinant savo politinę programą. Naudodamasi visų priemonių, veikiančių žiūrovų jauslinius įspūdžius, arsenalu – vaizdais, garsais, šviesa, jos buvo itin paveikios ir puikiai tiko kurti visuotinio entuziazmo ir džiaugsmo atmosferą. Drauge šventės atliko ir didaktinį vaidmenį, proginių dekoracijų vaizdais ir tekstais, o dar labiau – jų aprašymais, publikuojamais periodinėje spaudoje ir proginiuose leidiniuose, propaguojamos naujas vertybes ir naujus valstybės, valdovo, luomų vaizdinius. Vienas iš svarbiausių „švelniosios revoliucijos“ epochos švenčių uždavinių buvo visuomenės vienybės ir pasiryžimo ginti Konstituciją propagavimas. Tam buvo pasitelkiamos iškilmingos priesaikos Konstitucijai, bajorų miestiečių teisės priėmimas, pilietinės puotos, jungiančios bajorų ir miestiečių luomus. Parama karaliaus veiklai akivaizdžiausiai demonstruota jo vardinių, 1792 m. sujungtų su Konstitucijos metinių šventimu, iškilmėse. Miestuose rengtose šventėse įvairiomis formomis rodytas dėkingumas valdovui kaip Konstitucijos kūrėjui ir miestiečių teisių gynėjui. Čia taip pat galime pastebėti miestietiškos, net profesinės tapatybės apraiškas. Miestas vaizduotas kaip savarankiškas politinis subjektas, veikiantis valstybės tvirtinimo procese. Vilniaus konstitucijos metinių iškilmėse ypač išryškėjo municipaliteto ambicijos: miestiečiai, o ne kilmingieji tapo svarbiausių ceremonijų dalyviais, iškilmėse dominavo miesto simboliai, išskirtinai puošta rotušė, pasitelkiant vieną iš žymiausių architektų. Iškilmeje propaguotos valdymo permainingos kaip svarbiausia valstybės gelbėjimo priemonė, akcentuotas lemiamas karaliaus ir Seimo vaidmuo, tautos ir valdovo bei visų luomų vienybė.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Gazeta Narodowa i Obca, 1792, Nr. 4.

Korrespondent Warszawski, 1792, Nr. 6.

Gazety Wileńskie, 1791, Nr. XXII, XXIII, XXVII, XXVIII, XXXVII, XLVII, L; 1792, Nr. XVIII.

Makulski Franciszek, Opisanie iluminacyi w dniu 8 maja 1791 roku na anniwersarz imiennin Najjaś.

Pana nie tylko samej Warszawy ale i innych miast tak Korony, jako i Litwy..., in: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 4, opracowali Janusz Woliński, Jerzy Michalski, Emanuel Rostworowski etc., Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo PAN, 1961, p. 166–215.

Mowa po ukończonym obiorze urzędników drugiego cyrkulu wileńskiego roku 1792 kwietnia dnia 8 miana przez JP. Wincentego Ignacego Kościeszę Marewicza, Rotmistrza Woiewództwa Trockiego, Pierwszego Assesora Kola Porządkowego Cyrkulu Drugiego Miasta Wilna, [Vilnius, 1792].

Opis illuminacyi daney w dniu 3 Maia roku 1792 na przedmieściu Wileńskim ku Łukiszkom idąc na ulicy Podgorskiej pod numerem 865 w chalupce Wincentego Ignacego Marewicza, Rotmistrza Wtwa Trockiego, [Vilnius, 1792].

Opisanie obchodzonej uroczystości S. Stanisława dnia 3 maja roku 1792 w rozmaitych miastach, [b. v., b. m.].

Opisanie Uroczystości dnia poświęconego rocznicy Konstytucji 3 Maja oraz Imienia N. P. N. Mił. obchodzonej przez Magistrat Miasta Wilna 1792 Roku Mca Maja 3 dnia, [Vilnius, 1792].

- [*Porządek Obrządku w Dniu 3. Maja Roku 1792*] *Marszałkowie Narodowi Z Obowiązku urzędowania, i zlecenia prawa, poniżej co do słowa wypisanego [...]*, Dan w Warszawie dnia 20. Kwietnia 1792.
- 1791 m. gegužės 3 d. *Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, parengė Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022.
- Balaišytė Lina, „Laimingos revoliucijos“ šventės: apie Gegužės 3-iosios konstitucijos metines Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *Menotyra*, 2017, t. 24, Nr. 4, p. 260–273.
- Buczek Katarzyna, *Nadawać duszom kształt narodowy. Święta o państwowym charakterze w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021.
- Butterwick Richard, *Polska rewolucja a Kościół katolicki, 1788–1792*, Kraków: Wydawnictwo Arkania, 2012.
- Butterwick Richard, 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. *Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Butterwick-Pawlikowski Richard, Między polityką kulturową a kulturą polityczną, in: „*Sklócony naród, król niepewny, szlachta dzika?*” *Polska stanisławowska w świetle najnowszych badań*, redakcja naukowa Piotr Ugniewski, Warszawa: Neriton, 2020, p. 113–132.
- Drėma Vladas, Duomenys apie architektą Martyno Knakfuso veiklą, in: *Kultūros barai*, 2003, Nr. 2, p. 75–81.
- Glemža Liudas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.
- Górska Magdalena, *Polonia. Respublica. Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.
- Górska Magdalena, Emblematyka czasów stanisławowskich – problematyka terminologiczna dekoracji okazjonalnych, „*Sklócony naród, król niepewny, szlachta dzika?*”. *Polska stanisławowska w świetle najnowszych badań*, redakcja naukowa Piotr Ugniewski, Warszawa: Muzeum Historii Polski, Neriton, 2020, p. 35–60.
- Jakubėnas Regina, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków: Collegium Columbinum, 2005.
- Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje / O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To keep the Homeland alive. Lithuania and Poland in the epoch of the 1791 constitution*, katalogo sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022.
- Kiaupa Zigmantas, Švenčianti Stanislovo Augusto valdymo laikų Lietuva, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 149–160.
- Mačiulytė Kristina, *Kad Tėvynė gyvuotų... XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- Mroziuk Tadeusz, Projekt programu uroczystości rocznicy uchwalenia Ustawy Rządowej a ich przebieg w Warszawie 1792 r., in: *Przegląd Historyczny*, 2022, t. CXII/1, p. 1–22.
- Ozouf Mona, *Festivals and the French Revolution*, Harvard University Press, 1988.
- Pyzel Konrad, Obchody setnej rocznicy odsieczy Wiedeńskiej jako przykład polityki historycznej czasów Stanisława Augusta, in: *Sarmacka pamięć. Wokół bitwy pod Wiedniem*, pod redakcją Bogusława Dybasia, Aloisa Woldana i Anny Ziemlewskiej, Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2014, p. 223–246.
- Raila Eligijus, *Apie 1794 m. gegužės 3-iosios konstituciją*, Vilnius: Aidai, 2007.
- Sawicka Franciszka, Uroczystości dla uczczenia pierwszej rocznicy Konstytucji 3 Maja, in: „*Rok Monarchii Konstytucyjnej*”. *Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1992, p. 183–194.
- Ślusarska Magdalena, Działalność Komisji Edukacji Narodowej na Litwie w świetle „Gazet Wileńskich”, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 102–121.

- Smoleński Władysław, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków: nakład Księgarni G. Gebethnera i Spółki, 1897.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, Mykolas Kleopas Oginskis – Vilniaus miestietis, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakai*, d. 2, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 104–131.
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos įgyvendinimas: konstitucinės monarchijos metai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, in: *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, parengė Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 27–60.
- Watanabe-O’Kelly Helen, Early Modern European Festivals – Politics and Performance, Event and Record, in: *Court Festivals of the European Renaissance. Art, Politics and Performance*, ed. by J. R. Mulryne, Elizabeth Goldring, Hans, Burlington: Ashgate, 2002, p. 15–16.
- Wątroba Przemysław, Warszawskie obchody pierwszej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja i Kościół Najwyższej Opatrzności w Ujazdowie, in: *Stanisław August ostatni król Polski. Polityk, mecenas, reformator, 1764–1795*, redakcja naukowa Angela Soltys, Warszawa: Zamek Królewski, 2011, p. 443–450.

LINA BALAIŠYTĖ – kultūros ir dailės istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos kultūros tyrimų instituto Dailės istorijos ir vizualiosios kultūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Tyrinėja XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros istoriją.

Elektroninis paštas l.balaisyte@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6712-4508

WHAT DID THE CONSTITUTIONAL FESTIVALS TALK ABOUT? THE CELEBRATIONS AND THEIR DECORATIONS IN THE EPOCH OF THE 'GENTLE REVOLUTION'

LINA BALAIŠYTĖ

Lithuanian Culture Research Institute

The 3 May 1791 Constitution, adopted by the *Sejm* of the Commonwealth of Both Nations, was welcomed by a significant part of society, therefore the year of the 'soft revolution' passed in an atmosphere of elation and patriotism. However, there was some opposition within the country and the geopolitical situation was unfavourable to the Republic, so it was very important for the King and the reformist camp to demonstrate unity and secure the widest possible support for their programme. Celebrations were used as one of their means of action. Their importance was well understood by the initiators of the Republic's internal reforms, who, as early as the 1780s, began to organize celebrations that appealed to the historical memory and fostered patriotic feelings. Following the adoption of the Law on Government, various celebrations were organized throughout the year to demonstrate support for the Constitution: oath-taking ceremonies, public act of accepting the rights of the townspeople by the nobility, commemorations of the Constitution, and civic feasts. The celebrations culminated on 3 May 1792, the anniversary of the Constitution.

The article discusses the visual occasional works for the celebrations of the adoption of the Constitution. The aim is to analyse what values were actualized and what images were created in the epoch of the 'gentle revolution'. The study is based on the descriptions of festivals published in the periodical press and in occasional works. The importance of the text used in the decorations of such festivals was highlighted: various inscriptions amplified the imagery and at the same time served as a foundation for these images. In addition, the text in the descriptions of those festivals had a double power: in addition to the text used in the decorations, there was also the text of the person describing the festivities, in which they gave a verbal interpretation of the image.

The decorations of the festivals in the towns and cities showed various forms of gratitude to the King as the author of the Constitution, the saviour of the state, and the defender of the rights of the townspeople. The decorations begin to include images that demonstrate the distinct identity of the citizens along the lines of and even professions (crafts). The town is depicted as an independent political entity, active in the process of consolidating the state. The demonstration of determination to defend the state and the image of the nobility as an ally in the common cause was important for the citizens. It is notable, that the celebrations

of the anniversary of the Constitution in Vilnius were particularly marked by the ambitions of the municipality: the townspeople, not the nobility, became the participants in the most important ceremonies, the symbols of the town dominated the celebrations, whereas Town Hall was decorated uniquely with the help of a one of the most famous architects. The ceremony promoted changes in the government as the most important means of saving the state, emphasizing the decisive role of the Ruler and the *Sejm*, the unity of the people and the King, and the unity of all Estates.

Keywords: celebrations, commemorative art, cities, Ruler, Constitution of 3 May 1971, Stanisław August Poniatowski.